

İstikrâ, İslâm kültür dünyasında zaman zaman çeşitli disiplinlerde kullanılmış olmakla birlikte tam istikrâ tatbik imkânı sınırlı bulunduğu, eksik istikrâ da yeterince güvenilir olmadığı için tayin edici bir istidlâl şekli olarak itibar edilmemiştir. Batı'da ise özellikle Rönesans'tan itibaren deneysel bilimlerin gelişmesiyle birlikte giderek kıyastan daha önemli bir bilgi ve düşünme yöntemi haline gelmiştir. Pozitivizmin gücünü ve etkisini kaybetmesine paralel olarak istikrâ da esaslı tenkitlere konu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

et-Ta'rifât, "el-istikrâ" md.; Tehânevî, *Keş-şâf*, II, 1229-1230; İsmail Fennî, *Lügatçe-i Fel-sefe*, İstanbul 1341, s. 353-355; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342/1923, s. 91; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Taki Dânişpejûh), Tahran 1364 hş./1985, s. 106-107; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-'ilm* (nşr. Süleyman Dün-yâ), Kahire 1960 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 115, 118; K. R. Popper, *Objektive Erkenntnis*, Hamburg 1973, s. 13-43; Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1974, s. 174-180; J. Losee, *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*, Oxford 1980, s. 173-202; R. Keat – J. Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori* (trc. Nilgün Çelebi), İstanbul 1994, s. 14-33; A. Chalmers, *Bilim Dedikleri* (trc. Hüsamettin Arslan), Ankara 1997, s. 29-58.

ABDÜLKUDDÜS BİNGÖL

İSTİKRÂZ

(bk. KARZ).

İSTİLÂ

(الاستيلاء)

Arap alfabesine ait belli harflerin telaffuzunda dil gövdesinin üst damağa yükselme özelliğini belirten terim
(bk. HARF).

İSTİLÂ

(الاستيلاء)

Mubah bir mala mâlik olma kastıyla el koyma anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir şeyi ele geçirmek, hâkimiyeti altına almak" mânasına gelen istilâ, fıkıhta bu anlam çerçevesinde "bir malın haklı veya haksız şekilde ele geçirilmesi, kuvvet yoluyla devlet yönetimine el konulması" gibi anlamlarda kullanılır. Eşya hukuku alanında istilâ, şahıs veya kamu mülkû olmayan mala mâlik olmak kastıyla el konulmasını ve bu şekilde

mülkiyetinin kazanılması usulünü ifade eder. Sözlükte istilâ ile yakın anlamları bulunan **hiyâze**, **ihrâz**, **yed**, **vaz'u'l-yed** gibi tabirlerin de fıkıhın değişik alanlardaki özel kullanımları yanında istilâ ile eş anlamlı veya onu kısmen karşılayacak biçimde kullanıldığı görülür. Bununla birlikte çok belirgin olmasa da ihrâzın "menkul malların ele geçirilmesi" mânasında daha çok kullanıldığı, çağdaş literatürde de tercih edilen istilâ teriminin ihrâza göre daha kapsamlı olduğu, hiyâze kelimesinde ise zilyedlik anlamının ağır bastığı söylenebilir. İstilâda sözlük anlamından da mülhem olarak güç kullanımına dayalı ilk işgal, ihrâza ise belli bir emek ve usulle sahipsiz malın tasarruf ve koruma altına alınması mânası daha güçlüdür. Bu sebeple bazı kaynaklar mubah malın mülkiyetinin kazanılmasında istilâyı birinci, ihrâzı da ikinci safha olarak gördüğünden iki terimi birlikte kullanırlar.

Terminoloji tartışması veya aynı kelimenin farklı muhitlerde farklı anlamlar içermesi, diğer birçok alan gibi mülkiyet hukuku alanında da fıkıh doktrininin fer'î meselelerin çözümü ve bunlarda izlenen usûlden hareketle tümevarımcı bir metotla oluşması, farklı dönem ve bölgelerin uygulamalarına ileri dönemlerde ortak bir açıklama getirmenin zorlamasıyla da alâkalı bir husustur. Nitekim klasik dönem İslâm hukukçuları genel literatürün ihyâ'u'l-mevât, maden, av (sayd, is-tiyâd), gasp, satım (bey'), siyer ve ganimet gibi bölüm veya başlıklar altında veya emvâl ve harâc literatüründe ilgili fer'î meselelerin çözümü vesilesiyle mülkiyet hukuku ve sahipsiz malın mülkiyet altına alınması konusuna temas etmişler ve kaçınılmaz olarak tasnif ve adlandırma da dahil farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Öte yandan mülkiyet, özellikle de mubah mal ve bunun sahiplenilmesi konusundaki telakkilerin insan ve tabii çevre faktörüne de bağlı olarak belli bir evrim geçirdiği, fakihlerin bu konuya ilişkin görüşlerinin bu gelişim sürecinden bağımsız olmadığı açıktır. Modern dönemde bu alanda yapılan doktriner çalışmalar, teorik tesbit ve tasnifler de bu zengin verilerin ürünüdür.

İslâm hukukunda mülkiyet sebepleri mubah malı istilâ, mülkiyet nakledici akidler ve halefiyet şeklinde üç ana başlık altında toplanabilir (*Mecelle*, md. 1248). Satım, hibe gibi akidler ikinci, miras ve vasiyet de üçüncü sebebin örnekleridir. Bu sebepleri mülkiyetin cebri intikali de-

mek olan şûf'ayı da ekleyerek dörde çıkarırlara, sadece emek ve ilk işgal şeklinde ikiye indirenlere rastlandığı gibi çok farklı başka tasniflere de rastlanır (bk. MÜLKİYET). Bu tasniflerde istilâ, sahipsiz bir malın ilkten mülkiyetinin kazanılmasını ifade ettiğinden diğer sebepler arasında âdetâ aslî sebep konumundadır (İbn Nüceym, V, 278). Hakkın niteliği ve aidiyeti açısından malların özel mal, hazine malı, kamu malı, vakf malı ve mubah mal şeklinde beşli ayrımında mubah mal, bir malın mülkiyet altına girmeden önceki aslî durumunu ifade eder. Bu sebeple malın mubah ve memlûk şeklindeki iki ana gruba ayrımı da yanlış olmaz. Literatürde bazan mubah mal teriminin, kamunun ya da belli bir bölge halkının yararlanılmasına tahsis edilen (metrûk), fakat mülkiyete geçirilmesi câiz görülmeyen kamu mallarını da kuşatacak bir anlam genişliğinde kullanıldığı görülmekle birlikte (*Mecelle*, md.1234-1261) bu ayırımdaki teknik anlamıyla mubah mal üzerinde mülkiyet hakkı kurulmamış, elde edilmesi ve mülkiyete geçirilmesi mümkün ve câiz malları ifade eder. Av hayvanları, kaynak ve yağmur suları, sahipsiz yerde kendiliğinden biten otlar, meyve ve ağaçlar menkul mubah malın, mevât arazi de gayri menkul mubah malın en bilinen örnekleridir. İstilâ da bu tür malların mülkiyete alınmasını, dolayısıyla diğer gruplardan birine aktarılması sürecinin başlangıcını ifade eder. Doktrinde, ayn üzerindeki mülkiyet hakkının kural olarak iskata değil mülkiyet nakledici bir işleme konu olabileceği belirtilerek sahibi tarafından terkedilen malın istilâya değil âriyet yoluyla intifâya konu olabileceği ya da bu terkin malı almak isteyen temlik anlamı taşıyacağı ifade edilir. Zeydiyye mezhebinin yanı sıra bazı Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî fakihlerinin de sebep ayrımı yapmaksızın mülkiyeti ya da sadece ihya gibi fiilî sebeple kazanılan mülkiyeti iskata ve dolaylı olarak istilâya elverişli görmesi, çoğunluğun görüşünün mülkiyet ihtilâflarını ve gasbî önlemeye mâtuf bir tedbir niteliğinde olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber'in sahipsiz mallara atfen, daha önce kimse tarafından ele geçirilmemiş malların ilk ele geçirene ait olacağı (Ebû Dâvûd, "İmâre", 36), insanların su, ot ve ateşte (bazı rivayetlerde tuz da zikredilir) ortak olduğu, satılmaması ve bunlardan kimsenin engellenmemesi gerektiği (İbn Mâce, "Rühûn" 16, 18; Ebû Dâvûd, "Büyû", 60, 61; Ebû Ubeyd Kâsım

b. Sellâm, s. 372-381; Şevkânî, V, 343-345) yönündeki hadisleriyle mevât arazinin ihyası, maden ve definelerin zekâtına ilişkin hadisler, ilk dönem İslâm toplumunda iktisadî kalkınma alanında önemli rol oynamıştır. Özellikle İslâm öncesi dönemlerde mülkiyetin en tabii ve aslî kazanım yolu olan istilâ, İslâmî devirde de imar ve iskân faaliyetlerini hızlandırıcı bir teşvik unsuru olarak uzunca bir süre önemini korudu. Ancak ileri dönemlerde özel mülkiyet altında olmayan malların kamu ve hazine (devlet) malı kavramlarına dahil edilmesine, nüfus ve imar hareketlerine bağlı olarak istilâ gayri menkullerde ve ona tâbi mallarda giderek önemini yitirmiş ve belli alanla sınırlı kalmıştır. Klasik fıkıh doktrininde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminin konuyla ilgili uygulamalarındaki ana çizgi korunmakla birlikte hem ileri bulunulan yeni şartların gereği bazı ayrıntılara girilmiş hem de kara ve deniz avcılığı, maden ve define iktisabı ile mevât arazinin işlenmesi konuları sahihsiz mal iktisabının, yani istilânın birer türü olduğu halde özel terimlerle ifade edilip her biri bazı özel şartlar taşıması sebebiyle literatürde ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Mubah mallar arasında sayılan su, ot, odun, kerpiçlik toprak gibi malların ibtidâen el koyma ile mülkiyete geçirilmesi de istilânın en eski türlerinden biri olup nisbeten daha sade kurallara bağlanmıştır (bk. İHRÂZ). Çağdaş İslâm hukukçularının istilâyı avlanma, mevât arazinin ihyası, maden ve definelerin iktisabı, su, ot, odun gibi menkul mubah malların ihrâzı şeklinde dört grupta ele alarak incelemesi de bu gelişmelerin sonucudur.

Esasen mubah mala el koymada devlet de dahil olmak üzere bütün gerçek ve tüzel kişiler fırsat eşitliğine sahip olup bu tür mal üzerindeki yetki ortaklığına "şirket-i ibâha" adı verilir (*Mecelle*, md. 1045). Bu anlayış, yeryüzünün ve üzerinde bulunanların yararlanması için insanoğlunun emrine verildiği şeklindeki genel dinî anlayışla da örtüşür. Hukukî mahiyeti itibarıyla istilâ fiilî, iradî ve hak doğurucu bir işlem niteliğindedir. Mubah maldan hangi usullerle faydalanılabileceği konusunda doktrin ve uygulamada getirilen kurallar da bu hakkı kısıtlamaya değil bu mal üzerinde başkalarına ait diğer hakları korumaya ve hak kullanımında düzeni sağlamaya yönelik tedbirlerdir. Mubah mal ilâve özellikler taşıdıkkça bazı ilâve şartlar ileri sürülür. Meselâ şahıs veya ka-

munun hakkı taalluk etmeyen su, bitki, meyve, odun, ateş, av hayvanı gibi aslen mubah malların elde edilmesinde bunlar üzerinde fiilî hâkimiyetin kurulması yeterli görülürken, hatta hakiki ihrâzda niyet ve kasıt şartı da aranmazken mevât arazinin ihyasında tahcir ve devlet başkanının izni gibi şartlar ileri sürülmesi, imar ve iskân faaliyetlerine bağlı olarak gayri menkul mülkiyetinin çok daha önemli hale gelmiş olmasından kaynaklanır.

İstilâya konu mal üzerinde kimsenin öncelik hakkının bulunmaması şartı istilâyı gasptan ayırır. Bu bağlamda dârülharpte savaş sonrası müslümanların eline geçen harbilere ait malların veya müslümanların düşman tarafından ele geçirilen mallarının hukukî statüsü ve istilâ-mülkiyet ilişkisi tartışması gündeme gelir. Savaşta düşmanı öldüren kimsenin onun üzerindeki eşyaya (seleb) mâlik olacağına ilişkin hadis (Buhârî, "Hûmus", 18; Müslim, "Cihâd", 42; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 136), mubah menkul malın mülkiyetinin ihrâzla kazanılmasının özel bir uygulaması niteliğindedir. Ancak bu açıklamayı, mevât arazinin ihyasında olduğu gibi Hz. Peygamber'in yönetici ya da ordu kumandanı sıfatıyla yaptığı bir teşvik niteliğinde kabul edenler, bunu mutlak izin saymayıp her savaşta ordu kumandanının özel karar ve iznini gerekli görmüşlerdir (Karâfî, s. 105-108). Bir görüşünde İmam Şâfiî ve bir grup fakih, düşmandan elde edilen menkul malların mülkiyetinin mücerret istilâ ile, çoğunluk ise taksimle kazanılacağı görüşündedir. Ancak dârülharpte yapılan taksimi taşıma amaçlı geçici taksim (kısmet-i hamî) olarak gören ve malî düşmanın mülkiyetinden tamamen çıkmış saymayan Hanefîler, mülkiyetinin kazanılabilmesi için dârüislâm'da yapılacak taksim (kısmet-i mülk) sonrası ihrâzı gerekli görürler. İleri sürülen şartlarda ayrışmalar da fakihlerin düşmana ait malları hukukten koruma altında olmaması sebebiyle hükmen mubah mal saydıkları anlaşılmaktadır. Düşmandan ele geçirilen topraklar menkul mallara nisbetle oldukça farklı bir statüde ele alınır; bu alanda devletin müdahale hakkı daha belirgindir (bk. FEY; GANİMET). Ancak bu toprakların özel mülkiyete intikali söz konusu olduğu durumlarda istilâ tek başına ya da taksim, İslâm ülkesine eklenme, ihya gibi şartlar ilâvesiyle mülkiyet kazandırıcı bir işlem niteliğinde görülür.

Savaşta müslümanlara ait malın düşman tarafından ele geçirilmesini İmam

Şâfiî ve bazı hukukçular gasp hükmünde gördüklerinden malın geri alınması halinde eski sahibine intikaline de imkân vermek için böyle bir istilânın hukukî sonuç doğurmayacağı görüşündedir. Bir rivayette Ahmed b. Hanbel mücerret istilâyı mülkiyetin geçişi için yeterli sayarken Hanefîler başta olmak üzere fakihlerin çoğunluğu, bunun için malın dârülharbe götürülerek düşman tarafından ihrâz edilmiş olması şartını arar. Çoğunluk, ilkeden hareket ederek malın üzerinden gerek sahibinin gerekse devletin hâkimiyetinin kalkması ile onu mubah mal hükmünde görmekte ve bu konuda müslüman-gayri müslim ayırımı yapmamaktadır. Bu malın düşmandan geri alınması durumunda ise eski sahibinin hakları farklı usullerle de olsa korunmaya çalışılmıştır.

Fıkıh literatüründe istilâ, sözlük anlamı çerçevesinde kalan bir diğer kullanımla devlet başkanlığının zorla ele geçirilmesi ifade eder. Fakihlerin genel tavrı, zorla iş başına gelen ve halkın da kendisine itaat etmesini sağlayan kimsenin halife de aranan şartları taşıdığı, dinin ahkâmını açıkça çiğnemediği sürece meşrû halife kabul edilmesi yönünde olup bu konuda icmâ iddiası bile vardır. Bu görüş, bir yünden fakihlerin, toplumu fitne ve iç savaşa sürüklemek ve mevcut şartlar içinde iyileştirme imkânını araştırmak maksadıyla fiilî durumu kabullenmeleri şeklinde yorumlanabilirse de istilâ ile ilgili olarak devletlerarası hukukta geliştirilen ve fiilî hâkimiyet boşluğunu esas alan bakış açısıyla da yakından ilgili görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Buhârî, "Hûmus", 18; Müslim, "Cihâd", 42; İbn Mâce, "Rühûn", 16, 18; Ebû Dâvûd, "Büyû", 60, 61; "Cihâd", 136, "İmâre", 36; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1401/1981, s. 372-381; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1405/1985, s. 173-178; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Kahire 1357/1938, s. 146-152; Kâsânî, *Bedâ'î'*, VI, 188-192; VII, 118-124; Karâfî, *el-İhkâm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1387/1967, s. 105-108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, V, 278; Hamevî, *Ğamzû 'uyûnî'l-beşâ'ir*, Beyrut 1405/1985, III, 461-462; Şevkânî, *Neylül-evjâr*, V, 343-345; *Mecelle*, md. 1045, 1234-1261; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî*, Dimaşk 1958, I, 242-245; Abdüsselâm Dâvûd el-Abbâdî, *el-Milkiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Amman 1394/1974, I, 360-371; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1396/1976, s. 249-263; Muhammed Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-a'kd fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1977, s. 121-123; M. Sellâm Medkûr, *el-İbâha 'inde'l-uşuliyiyin ve'l-fukahâ'*, Beyrut 1984, s. 113-114; Vehbe ez-Zühayfî, *el-Fikhü'l-*

İslâmî ve edilletüh, Dimaşk 1404/1984, IV, 69-75; V, 531-543; VI, 465-467, 682-683; Bilmen, *Kamus*², VII, 184-187; Abdullah Muhtâr Yûnus, *el-Milkiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye ve devrühâ fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, İskenderiyye 1407/1987, s. 177-180; Muhammed Yûsuf Mûsâ, *el-Emvâl ve nazariyyetü'l-âkd fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1987 (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 185-200; Ali el-Hafif, *el-Milkiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1990, s. 265-290; Fâzıl M. Cevâd es-Sehlânî, *el-Yed fi'l-fıkhî'l-İslâmî sebeben li'l-milkiyye ve delîlen 'aleyhâ*, Beyrut 1410/1990, s. 59-61, 79-82, 98-104; Seyyid Abdullah Hüseyin, "et-Temellük bi'l-istilâ", *ME*, XLIV/6, Kahire 1972, s. 560-565; "İhtitâb", *Mu.F.*, III, 190-193; "İstîlâ", a.e., VIII, 207-214; "İstîlâ", *Mu.F.*, IV, 157-163; "Hıyâze", a.e., XVIII, 274-290.

ALİ BARDAKOĞLU

İSTİLÂD

(الاستيلاء)

Kişinin câriyesinden
çocuk sahibi olması anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte "bir erkeğin çocuk sahibi olmak istemesi, bir kadını hamile bırakması" mânasına gelen istilâd, fıkıh terimi olarak kişinin câriyesini hamile bırakmasıyla başlayan ve câriyenin hürriyete kavuşmasıyla sonuçlanan hukukî süreci ifade eder. Efendisi tarafından hamile bırakılan câriyeye "ümmüveled" denir.

İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde savaş esirlerinin köleleştirilmesi yaygın bir uygulamaydı. İslâm dini, bütün insanların özgür olduğu kölesiz ve efendisiz bir toplumu hedeflemekle birlikte o günkü sosyal bünye açısından ve milletlerarası şartlarda bu kurumu tek taraflı olarak kaldırmak imkânı bulunmadığından buna yönelik bir statü değişikliği yapmak yerine beşerî ilişkilere hâkim olmasını istediği ahlâkî ve insanî esaslara ağırlık vermiş, kölelere mümkün olabilecek en insanî muamelenin yapılması yönünde kurallar getirmiştir (bk. ESİR; KÖLE). Bu çerçevede kadın kölelerle başka kişilerin ancak nikâh akdiyle, efendilerinin ise birtakım hukukî sonuçlar doğuracak şekilde cinsel ilişki kurabilecekleri hükme bağlanmış, bu konuda keyfîlik ve istismarın önü alınmak istenmiştir. Kur'an'da, kişilerin nikâhlı eşleri gibi sahip oldukları câriyelerle de ilişkide bulunmalarının meşrû olduğu belirtilir (en-Nisâ 4/3, 24, 25; el-Müminün 23/6; el-Meâric 70/30). Sünnette ve sahâbe uygulamasında da bu konuda ileride ayrıntılı biçimde gelişecek olan fıkıh nazariyatına kaynak teşkil edecek yerince malzeme mevcuttur. Doğru Roma

İmparatorluğu'nun Mısır valisi Mukavkus tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen hediyeler arasında bulunan Kıptî asıllı câriye Mâriye'den Resûlullah'ın oğlu İbrâhim'in dünyaya gelmiş olması, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in, "Oğlu onu âzat etmiştir" (İbn Mâce, "İtk", 2), başka bir rivayette de, "Efendisinden çocuk dünyaya getiren her câriye efendisinin ölümünden sonra hür olur" (*el-Muvatta*³, "İtk", 6; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, III, 287) demesi, Hz. Ömer'in ve sahâbeden bazılarının ümmüveledlerinin bulunması, efendilerin câriyeden doğan çocukları ve bunların anneleri hakkındaki görüşlere esas teşkil etmiştir. Tâbiîn ulemâsından Zeynelâbidîn b. Hüseyin b. Ali, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Sâlim b. Abdullah b. Ömer gibi tanınmış kişilerin annelerinin ümmüveled olmasınınin câriyelerden çocuk edinme temayülünde artış sağladığı ifade edilmektedir (*Mu.F.*, IV, 165).

İslâm'dan önceki Arap toplumunda efendilerinden çocuk dünyaya getiren câriyelerin ümmüveled adıyla diğer câriyelerden farklı bir statü kazandıklarına, efendilerinin ölümünden sonra da hürriyetlerine kavuştuklarına dair bir bilgi mevcut değildir. Bu statüyü kazanan câriyelerin ileride hürriyetlerinin kaybına sebep olacak satılma, hibe edilme, vasiyet olarak bırakılma gibi bir tasarrufa engel olunmasına dair görüş ve uygulamaların Hz. Peygamber'in irşadıyla başladığını kabul etmek gerekir.

Klasik fıkıh kitaplarındaki bilgilere göre câriye efendisinden çocuk dünyaya getirmekle ümmüveled statüsü kazanır. Nesep iddia ve ikrarı istilâdın rûknü olup efendinin doğumdan önce câriyenin kendisinden hamile kaldığını kabulü ile de istilâd gerçekleşebilir. İhtilâflı durumlarda câriyenin özgürlüğü yönünde yorum yapıldığından câriyenin düşük yapması halinde çocuğun organlarının kısmen de olsa teşekkül etmiş olması istilâdın geçerliliği için yeterli kabul edilmiştir. Câriyesiyle ilişkide bulunduğunu kabul eden efendinin düşük veya doğum halinde çocuğun kendisine ait olduğunu ayrıca kabul etmesine gerek kalmaksızın nesep sabit olur. Çocuk hür, annesi de ümmüveled statüsü kazanır. Çoğunluğun aksine Hanefîler'e göre ise efendinin câriyesiyle ilişkide bulunduğunu ikrar etmesi yeterli olmayıp düşen veya doğan çocuğun ya da hamlin kendisinden olduğunu ayrıca kabullenmesi gerekir. Hanefî kaynaklarında bu şart, neslin devamını sağlamada câriyelerin eş olarak seçilmeleri

nin prensip olmaması mantığıyla açıklanmaktadır.

Efendi, câriyesinin dünyaya getirdiği çocuğun kendisinden olduğunu kabul ettikten sonra artık bundan vazgeçemez. Zira çocuğun nesebi sabit ve hürriyeti kabul edilmiş olduğu gibi câriye için de efendisinin ölümünden sonra hürriyete kavuşma imkânı doğmuştur. İkrarla doğan hakların inkârla ortadan kaldırılmasına imkân verilmemiştir. Efendisinin izniyle evlendiği kimseden çocuk sahibi olan câriye ise ümmüveled statüsü kazanamaz. Ancak kocası tarafından satın alınırsa nikâh bağı geçersiz ve câriyelik hükmü sabit olur. Bu durumda Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ister hamile iken ister doğumdan sonra satın alınsın istilâd yine gerçekleşmezken Ebû Hanîfe'ye göre her iki durumda kadın ümmüveled statüsü kazanır. Ahmed b. Hanbel'den de böyle bir rivayet nakledilmiştir. Mâlikîler ise hamile iken alınması durumunda istilâdın gerçekleşeceğini belirtirler.

Ümmüveled olan câriyenin hürriyet hakkının korunması için onun başkasına satılması, mülkiyeti nakledici herhangi bir tasarrufa konu edilmesi câiz görülmemiş, efendinin ölümüyle doğrudan hürriyetine kavuşacağı bildirilmiştir. Ümmüveled olduktan sonra başkasıyla evlenen câriyenin o kişiden olan çocukları da anneleri gibi efendisinin ölümünden sonra hürriyete kavuşur. Hukukun naslarda yer alan genel dinî ve ahlâkî ilkelere göre daha kuralcı ve sosyal realiteye bağımlı olmasınınin tabii sonucu olarak klasik dönem fakihlerinin karşılaştıkları fıkıhî meselelerde genel bir tavır olarak köle ve câriyelerin hürriyete kavuşması yönünde yorum geliştirdikleri, ancak dönemlerinde mevcut sosyal yapıyı ve o zeminde meşruiyet taşıyan hakları da göz ardı etmedikleri, doktrindeki farklı görüşlerin bu iki yönden birine ağırlık vermektan kaynaklandığı görülür. İstilâd gibi tarihsel bağlamla sıkı ilişkisi bulunan konularda bu tereddüt daha yoğun biçimde yaşanmıştır. Nitekim ümmüveled statüsü kazanan câriyenin bir yönden mülkiyete konu bir mal, diğer yönden efendisinden çocuk dünyaya getiren bir anne olması sebebiyle klasik fıkıh literatüründe mülkiyet ve nesep haklarının içiçe girdiği ve birbiriyle çatıştığı veya babalık iddiasının ispatının zorlaştığı değişik ihtimaller ve örnek olaylar üzerinde ayrıntılı biçimde durulmuş, dönemin bilgi ve tecrübe birikimi ışığında bazı çözüm yolları gündeme gelmiştir.